

poświęca zagadnieniu nietolerancji, antysemityzmu i próbom walki z tymi problemami. Ponadto omawia pozycję Stolicy Apostolskiej w walce o poszanowanie praw człowieka, problemy współżycia w społeczeństwie wielokonfesyjnym, postawę Kościoła katolickiego w procesie integracji europejskiej, gwarancje wolności religijnej oraz miejsce tej problematyki w traktatach z Maastricht i Amsterdamu, Karcie Praw Podstawowych czy też traktacie ustanawiającym Konstytucję dla Europy (akcentując kwestię braku nawiązania do korzeni chrześcijańskich w preambule tego aktu). Ostro też widzi również zjawiska powstające w konsekwencji wzmożonej dziś migracji.

W sumie jest to studium bardzo wartościowe. Ukazuje ono całą złożoność poruszonej problematyki, stanowiąc jednocześnie dobrą syntezę. Poglądy prezentowane przez Autorkę pozostają przy tym w wyraźnej zgodności ze stanowiskami i opiniami przyjmowanymi w środowisku Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Także tutaj poszukujemy inspiracji w nauce Kościoła katolickiego, której rzetelnych badań nie może ignorować przy poszukiwaniu właściwych rozwiązań kwestii wyznaniowych.

Ks. Henryk Misztal

Marco Antonio Huaco Palomino, *Derecho de la religión: el principio y derecho de la libertad religiosa en el ordenamiento jurídico peruano*, Lima: Universidad Nacional Mayor de San Marcos, Universidad Peruana Unión, 2005, pp. 398

Przed pięcioma laty w „Studiach z Prawa Wyznaniowego” (t. V – 2002) zaprezentowałem ewolucję podstawowych regulacji wyznaniowych w prawie Peru, jako wynik zainteresowania życiem religijnym, społecznym, systemem prawnym tego odległego kraju, z którym zetknąłem się osobiście. Z tym większym zainteresowaniem zabrałem się do lektury nowej książki Marka Antoniego Huaco Palomino: *Derecho de la religión: el principio y derecho de la libertad religiosa en el ordenamiento jurídico peruano* [*Prawo religii/wyznania: zasada i prawo wolności religijnej w pe-*

ruwiańskim porządku prawnym]. Powstała ona na bazie opracowania *La libertad religiosa como principio y como derecho en el ordenamiento jurídico peruano. Análisis comparado y perspectivas* [Wolność religijna jako zasada i jako prawo w peruwiańskim porządku prawnym. Analiza porównawcza i perspektywy], przedstawionego na Wyższym Uniwersytecie Narodowym Świętego Marka w listopadzie 2004 r. (547 str. mps.), dla uzyskania tytułu adwokata (lic.).

Treść merytoryczna książki zawiera się w sześciu rozdziałach. W pierwszym – *Génesis de la Libertad Religiosa en el marco de la trayectoria histórica de las relaciones Iglesia – Estado* [Geneza wolności religijnej w wymiarze historycznym relacji Kościół – Państwo] – scharakteryzowane zostały typy tychże relacji, poczynawszy od rewolucyjnego dualizmu chrześcijańskiego, poprzez reformę protestancką, oświecenie i liberalizm, konstytucjonalizmy północnoamerykański i francuski wprowadzające separację, ale o zdecydowanie różnych obliczach. Specjalny fragment poświęcił Autor Rogerowi Williamsowi, którego nazywa apostołem wolności religijnej, zachodnim prekursorem formuły wolności religijnej jako prawa cywilnego, przynależącego do natury człowieka i ponadpaństwowego.

Aspekt historyczny tejże wolności i relacji – z tym że w odniesieniu do ziemi peruwiańskiej – przedstawiony został w rozdziale drugim, zatytułowanym *Trayectoria histórica de las relaciones Iglesia – Estado y la libertad religiosa en el Perú* [Historyczna trajektoria relacji Kościół – Państwo i wolność religijna w Peru]. Uwzględniony został zawiły etap nietolerancji religijnej w dobie monizmu przedinkaskiego i inkaskiego oraz dualizmu regalistycznego, wreszcie kształtowanie się konstytucjonalizmu z ustawowym wprowadzeniem tolerancji religijnej w 1915 r. oraz wolności religijnej w 1933 r. i gwarancjami współczesnych konstytucji, tj. od 1979 r. Tę część pracy zamyka relacja z debaty konstytucyjnej podjętej w 2002 r., prowadzonej w duchu: od wolności religijnej do równości religijnej, co akcentowały wyznaniowe mniejszości niekatolickie.

Rozdział trzeci – *El derecho de libertad religiosa: cuestiones generales* [Prawo wolności religijnej: zagadnienia ogólne] – najpierw zbiera podstawowe pojęcia i odniesienia: religia a społeczeństwo, wolność a prawa wolnościowe, rozgraniczenia teoretyczne między wolnością sumienia, wolnością myśli i wolnością religijną oraz charakterystykę relacji między nimi. Punktem wyjścia była analiza prawa międzynarodowego praw człowieka. Następnie Autor ukazuje ich treść i specyficzną naturę także w odniesieniu do postaw, takich jak: ateizm, indyferencja religijna, agnosty-

cyzm, by wreszcie wskazać na ich fundament – godność ludzką, formy indywidualną i wspólnotową manifestowania oraz granice wolności rozpisane jako: porządek publiczny, moralność publiczna i dobre obyczaje, bezpieczeństwo publiczne, zdrowie publiczne, wolności i prawa innych, godność osoby ludzkiej.

W kolejnym rozdziale – *El derecho de libertad religiosa y los derechos de libertad religiosa* [*Prawo wolności religijnej i uprawnienia wolności religijnej*] – bardziej szczegółowo przedstawia się uprawnienia wyprowadzone wprost z tej wolności, jak też z innych praw fundamentalnych: prawo do posiadania religii (przyjmowania wierzeń religijnych, zmiany lub porzucenia), do jej manifestowania (poprzez kult, przyjmowanie posług zgodnych z własnymi przekonaniami, celebracji świąt i małżeństw wyznaniowych, otrzymania pochówku godnego bez dyskryminacji, ochrony miejsc kultu), szerzenia i propagowania religii (prozelityzm indywidualny i zbiorowy, reklama religijna, prawo do otrzymywania informacji religijnej, używanie środków komunikacji społecznej), prawo do nauczania religii i edukacji wyznaniowej, prawo do zgromadzeń i stowarzyszania się w celach religijnych, prawo do sprzeciwu sumienia (w odniesieniu do służby wojskowej, w podatkach, ochronie zdrowia, edukacji, pracy, w procesach sądowych) oraz manifestacje szczególne prawa wolności religijnej – zachowanie sekretu zawodowego przez ministra religijnego, milczenia co do własnych przekonań.

W rozdziale piątym – *El principio de libertad religiosa en el ordenamiento jurídico peruano* – zawarta jest analiza zasady wolności religijnej w peruwiańskim porządku prawnym w odniesieniu do jej natury prawa podmiotowego. Zatem wymieniona zasada została zestawiona z zasadami kierunkowymi (równości religii, świeckości czy akonfesyjności państwa, współdziałania-kooperacji), orzecznictwem i regułami fundamentalnymi.

Ostatni rozdział dedykowano kwestiom praktycznym – przyjęcia ustawy w sprawach religijnych. Autor, referując dotychczasowe doświadczenia, w tonie polemicznym, opowiada się za przyjęciem ustawy na wzór obowiązującej od 1980 r. w Hiszpanii. Zestawiono legislację peruwiańską, zagraniczną, złożone w parlamencie projekty ustaw, orzecznictwo trybunałów i sądów peruwiańskich w sprawach wyznaniowych. Wreszcie, na stronach 285-398, podano wykorzystaną literaturę, przede wszystkim zagraniczną, głównie hiszpańskojęzyczną.

Książka uwzględnia doktrynę, legislację, jurysprydencję z zakresu prawa wyznaniowego. Nie jest pozbawiona polemicznego tonu. Jest on

widoczny już na karcie tytułowej. Autor jest przekonany, że jego opracowanie wypełnia lukę w nauce prawnej Peru w odniesieniu do religii, bo odnotował tylko 3 pozycje monograficzne na ten temat, z tego dwie (1882, 1999) z zakresu publicznego prawa kościelnego. Chociaż korzystał z doświadczeń włoskiej i hiszpańskiej szkoły prawa wyznaniowego, zwłaszcza profesorów z Extramadury, i przyjął definicję przedmiotu obecną w zachodniej tradycji demokratycznej, to odmówił przejęcia nazwy przedmiotu w języku hiszpańskim: *Derecho eclesiástico del estado* (dosłownie: *Prawo kościelne państwowe*). Wprowadził termin *Derecho de la Religión* (*Prawo religii/wyznania*). Uznaje, że w tradycyjnej nazwie pobrzmiewa echo starego porządku wyznaniowego – tradycji katolickiej i protestanckiej; nowa zaś nazwa winna uwzględniać ugruntowywanie się zasady równości i akonfesyjności państwa. Przedmiotem tej gałęzi prawa nie są tylko regulacje dotyczące grup chrześcijańskich – Kościołów, ale także ugrupowań religijnych niechrześcijańskich. Zdaniem Autora, dotychczasowa nazwa tylko wzmiankuje indywidualny aspekt wolności religijnej, a ta jest fundamentalnym prawem osoby. Wreszcie podkreśla, że nazwa nie jest tylko umowną; w historii *Derecho eclesiástico del estado* bywało instrumentem prawnym służącym nietolerancji religijnej, więc oczywistą antytezą wolności religijnej. Ale czy sformułowanie *Derecho de la Religión* – prawo religii jest trafne? Na podstawie zawartości opracowania można mieć wątpliwości: czy poglądy, ruchy gnostyczne, ateistyczne itp. winny być traktowane jako religia?

W tym miejscu odnotować trzeba, że przyjęcie już dawno w polskiej nauce nazwy *Prawo wyznaniowe* było trafne, mimo że odsetek mniejszości religijnych niechrześcijańskich w naszym kraju jest niski.

Oprócz cytowanych wyżej argumentów Huaco Palomino chce przez zmianę tradycyjnej nazwy przedmiotu w języku hiszpańskim pokazać, że nie chodzi mu o danie „bezkrytycznego komentarza – i jedynie pasywnego – legislacji innych rzeczywistości, lecz o pomoc w konstruowaniu autonomicznej doktryny narodowej, która pozostaje w dialogu z obcą, ale nie jest prawem kopiowanym [...]”. Ponadto, za Ivanem Ibanem, nie chce ograniczać się do studium prawa konstytucyjnego w zakresie wolności religijnej: „rzeczywisty model jurydyczno-polityczny jest definiowany przez legislację zwyczajną”.

Autor już we *Wstępie* zapewnia, że starał się, by w tworzeniu tej doktryny być wolnym od wpływu osobistych przekonań filozoficznych i religijnych. Juan Alvarez Vita w *Przedmowie* ocenia, że dzieło zostało

napisane „z powagą i obiektywizmem”. Huaco gwarantuje też, że nie występuje przeciwko większości wierzących w Peru, tj. katolikom i Kościołowi rzymskokatolickiemu. Nie należy wątpić w dobrą wolę Autora, ale tekst w wielu miejscach jest skażony błędem ahistoryczności, gdy stosując dzisiejsze miary, pojęcia, wnioski z fenomenu społecznego religii, opisuje i ocenia zdarzenia z odległej przeszłości. Zapewnia także, że jest zwykłym członkiem Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego, co mu gwarantuje zachowanie postawy obiektywnej przy tworzeniu podstaw nauki i doktryny peruwiańskiej o wolności religijnej, pojmowanej dotąd najpierw jako „walka o niedyskryminację i równość religijną ze strony mniejszości niekatolickich, jak to ukazała debata konstytucyjna w 2002 r.” Jednocześnie zdecydowanie opowiada się za rewizją układu Peru ze Stolicą Apostolską z 19 lipca 1980 r. [(AAS 72(1980) 807-812], traktując jego regulacje jako przeszkodę dla równości religii w państwie. Na przykład, jako obszar tego podaje zapisane w nim gwarancje dla katolickiego duszpasterstwa wojskowego. To potwierdza prymitywne rozumienie tejszej równości, pominięcie elementów różnicujących religie, także w formach ich działalności i oczekiwanie zrównania ich do „najsłabszych”, czyli okrojenia z przymiotów im tylko właściwych, a więc ingerencję państwa w sferę doktrynalną. Taką postawę da się częściowo wytłumaczyć akcentowaniem przez Autora prawa do zachowania milczenia w sprawach religii (choćby żądanych oświadczeń rodziców w szkole w sprawach nauczania religii dla ich dzieci). To z kolei ujawnia, o czym Autor nie wspomniał, naleciałości z czasów jego zaangażowania w organizację młodych marksistów na Uniwersytecie św. Marka. Jak wynika z artykułu Huaco, zamieszczonym w czasopiśmie adwentystów, chrzest w tej wspólnotce przyjął w 1997 r. Jest zaangażowanym aktywistą ruchu na rzecz laickiego państwa, publicystą, dla którego ostatnio nawet ujawnienie posiadania nieślubnego dziecka przez prezydenta socjalistę (z APRA), stało się okazją do antykatolickich komentarzy na łamach prasy. Nie negując dobrych zamiarów Autora, trzeba uwzględnić powyższe okoliczności, by zrozumieć niektóre z jego opinii.

Mimo wspomnianych naleciałości dzieło Huaco Palomino jest bogatym materiałem do poznawania realiów politycznych, prawnych i religijnych współczesnego Peru. Z detektywistycznym zmysłem akcentuje wiele absurdalnych zapisów w prawie państwowym, jak np. w kodeksie cywilnym, że wyroki rozwodowe sądów cywilnych nie wywołują skutków w sferze duchowej (art. 360), albo w dekrecie nr 377 z 15.10.2003 r. dotyczącym

rejstru wyznań religijnych niekatolickich, wykazującym w rzeczywistości wiele zachowań niereligijnych, które winny być chronione nie z tytułu wolności religijnej, lecz tylko wolności myśli, albo w odniesieniu do zakonów, które nie są traktowane jako osoby prawne kanoniczne, ale podlegają rejestracji na zasadach przewidzianych dla stowarzyszeń bez celów dochodowych, nie uwzględniającej ich cech własnych.

Wykazuje także braki w obowiązującym ustawodawstwie, zarówno w Konstytucji – postuluje zapis o świeckości i równości religii – jak i w ustawodawstwie zwykłym, od podstawowej ustawy o wolności religijnej poczynając, nad którą debata toczy się od lat, ale bez efektu. Podnosi też brak klauzul sumienia w obowiązującym ustawodawstwie.

Książka M. Huaco jest przede wszystkim lekturą dla zainteresowanych prawem wyznaniowym Peru, jego historią i stanem aktualnym. Jest także świadectwem postawy neofity, wcześniej zaangażowanego działacza ugrupowania z założenia ateistycznego, zmierzającego teraz do stworzenia narodowej doktryny prawa wyznaniowego.

Wiesław Bar

Rosa María Satorras Fioretti, *El Derecho a la Asistencia Religiosa en los Tanatorios*, J.M.Bosch Editor, Barcelona 2004, pp. 210

W każdym podręczniku prawa wyznaniowego, w doktrynie przedmiotu, obecna jest problematyka prawa do otrzymania posług religijnych przez osoby znajdujące się w sytuacjach nietypowych oraz duszpasterstwa grup specjalnych. Podobnie jest w literaturze hiszpańskiej dotyczącej *Derecho eclesiástico del Estado* [*Prawa wyznaniowego państwowego*]. Nie pominęła tej kwestii Rosa María Satorras Fioretti, profesor Uniwersytetu z Barcelony, w *Lecciones de Derecho eclesiástico del Estado* [*Wykładach prawa wyznaniowego państwowego*], wydanych w 2000, 2002 i 2004 r. Rozwinęła ją, w aspekcie bardzo specyficznym, w książce *El Derecho a la Asistencia Religiosa en los Tanatorios* [*Prawo do asystencji religijnej w domach pogrzebowych*].